

Fabrice de Bassecourt

1578 – 1650

PRIESTER EN DOMINEE

Een biografische schets

ADRIAAN VAN RIEMSDIJK

Eburon
Delft 2015

ISBN 978-90-5972-972-8

Uitgeverij Eburon

Postbus 2867

2601 CW Delft

tel.: 015-2131484 / fax: 015-2146888

info@eburon.nl / www.eburon.nl

Op de omslag: Ds. Fabrice de Bassecourt (1578-1650), predikant Waalse Kerk Amsterdam.
Olieverf op doek door Jan Victors.

Omslag- en grafisch ontwerp: Textcetera, Den Haag

© A.W.G. van Riemsdijk 2015. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de recht-hebbende.

INHOUD

I	Herkomst en voorgeslacht	9
II	Studie en priesterschap. Aan het Brusselse Hof	15
III	Frankrijk	19
IV	Bekeerd	27
V	Dienaar van het Woord	31
VI	Nieuw leven	39
VII	Religie en politiek	47
VIII	Eerste reis naar Holland	55
IX	Afscheid van Kleef	59
X	Amsterdam	63
XI	Nieuwe rijkdom	67
XII	Waalse exodus	71
XIII	Laster en smaad	81
XIV	Remonstranten en Contraremonstranten	85
XV	Slangen en schorpioenen	97
XVI	Oud zeer	109
XVII	De Republiek in gevaar	113
XVIII	Afrekening	119
XIX	Synode van Dordt	127
XX	Maurits grijpt de macht	133
XXI	Een nieuw geluid	137
XXII	Ambtsvervulling en gezin	147
XXIII	Vader en zoon	153
XXIV	Levensavond	157
EPILOOG		171
	Kinderen van Fabrice en Sara	171
	Het staat geschreven	173
	Slotbeschouwing	178
VERANTWOORDING		181

BIJLAGEN	199
1. Nageslacht	199
2. Takken en twijgen	214
3. Jansenisme en Pascal	217
4. Reynaert de Vos in Henegouwen	218
5. Pelagius	221
6. Carleton en Boreel	223
7. Henricus Slatius	224
8. Ridderschap en discriminatie	225
9. Waalse kerk van Naarden	227
10. Comenius	228
11. Jan van Neck	230
12. Beschrijving portretten Fabrice en Nicolas de Bassecourt	232
 INDEX OP DE VERANTWOORDING	 233
 LITERATUUR EN BRONNEN	 235
 LIJST VAN ILLUSTRATIES	 241
 NOTEN	 245
 REGISTER PERSOONS- EN PLAATSNAMEN	 269

I

HERKOMST EN VOORGESLACHT

M idden in het graafschap Henegouwen (*Hainault*) ligt de stad Mons, Bergen genaamd in het Vlaams. Echte bergen zijn daar niet. De stad is ontstaan in de Romeinse tijd als legerkamp van Julius Caesar, op een heuvel – *mons* in het Latijn – die vijftig meter hoog oprijst uit het drassige land tussen de Trouille en de Hene (*Haine*) waaraan het graafschap zijn naam ontleent, een zijrivier van de Schelde. Hier werd Fabrice de Bassecourt geboren op 21 september 1578, als derde zoon van Jehan de Bassecourt, *escuyer*, dijkgraaf in Henegouwen, en diens echtgenote Jacqueline de Soudan.

Zeven kinderen telde het gezin, drie jongens en vier meisjes in die volgorde: Jean, Jacques, Fabrice, Anne, Isabeau, Jeanne en Marguerite.

Het riddermatige geslacht De Bassecourt werd al vermeld in 1302 toen een voorvader, eveneens Jehan geheten, ambachtsheer werd van Roelt (*Rœulx*) in de zuidwest-hoek van Henegouwen aan de overkant van de Schelde, niet ver van het stadje Bouchain. De aanduiding *escuyer* achter de naam, in moderner Frans *écuyer*, betekent oorspronkelijk schildknaap. ‘Knap’ is het equivalent in middeleeuws Nederlands. De Engelse taal kent het vergelijkbare woord *esquire*. In de 14e eeuw was *escuyer* echter al de gewone Franse aanduiding geworden voor ongetitelde edelen die (nog) niet de ridderslag ontvangen hadden, vergelijkbaar met ‘jonker’.¹

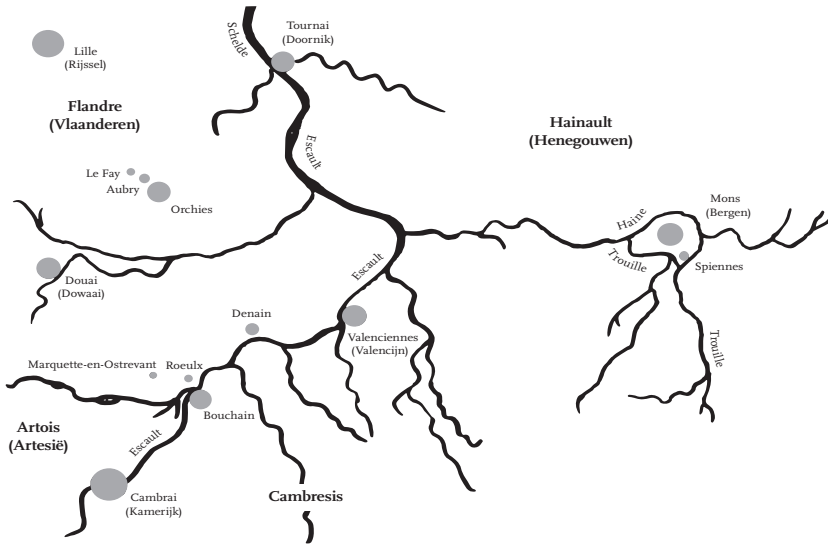
De familienaam De Bassecourt is te herleiden tot een voormalige heerlijkheid Basse-Court, maar daar zijn er méér van in de grensgebieden van Henegouwen, Picardië, Artesië (*Artois*), het land van Kamerijk (*le Cambrésis*) en Vlaanderen. Allereerst komt in aanmerking het dorp Court ten westen van Bergen, intussen opgeslokt door de stedelijke agglomeratie. Deze heerlijkheid was verdeeld in een hoger- en een lager rechtsgebied: Haulte-Court en Basse-Court. Er zijn andere mogelijkheden, want in de Luikse bijna-enclave die aan Henegouwen grensde, zuidelijk van het graafschap Namen, ligt het plaatsje Court-sur-l’Heure. Het

stroomopwaarts gelegen dorpsdeel werd Haucourt genoemd, oorspronkelijk Haulte-Court; stroomafwaarts aan de overkant van het riviertje ligt het dorpsdeel Basse-Court. In aanmerking komen ook Court aan de oude weg van Atrecht naar Kamerijk ten Z.W. van Vitry-en-Artois en nóg een Court in het Kamerijkse, bestaande uit Haucourt en Basse-Court, gescheiden door een beekdal. Het woord *basse-cour(t)* kan ook begrepen worden als ‘nederhof’ in de oorspronkelijke betekenis van buitenhof, het buiten de *motte* (versterkte terp of borg) gelegen en dus lagere deel van een ridderhofstad. De feitelijke oorsprong van de naam blijft onzeker.²

Het zoontje van Jehan en Jacqueline de Bassecourt ontvangt het doopsel in de Domstiftskerk van St. Germain te Mons, meteen op zijn geboortedag. Fabricius zal hij heten, in het Frans: *Fabrice*, geen bekende voornaam in de familie. Traditiegetrouw waren zijn oudere broers Jean en Jacques al vernoemd naar de twee grootvaders, dan zijn de ouders vrij hun volgende zoon te noemen zoals het hun uitkomt.

‘Fabricius’ was in het oude Rome een beroemde *gens* (geslacht) van patricische veldheren en *consules*. Gaius Fabricius Luscinius is wel de bekendste, in de 3^e eeuw voor Christus een Romeinse strateeg die zich niet liet omkopen door Pyrrhus de Griek en daarom geldt als toonbeeld van deugdzzaamheid. Zouden vader en moeder De Bassecourt hun jongste zoon een academische opleiding hebben toegedacht, met alle nadruk op de studie der klassieken? *Nomen est omen*, een naam is een voorteken. Naast de klassieke associatie is echter ook een politieke motivering van de naamskeuze denkbaar. Vader Jehan was als dijkgraaf een der hoogste ambtenaren van de Henegouwse landsheer, de Spaanse koning Filips II. Had het ouderpaar, vanuit hun vrome en Spaansgezinde achtergrond, de heilige Fabricianus voor ogen, een 4^e eeuwse martelaar voor het geloof, die door de heidenen werd omgebracht in de Romeinse provincie Hispania? Een waardige beschermheilige voor hun zoontje. De werkelijkheid is prozaïscher dan deze later genoteerde bespiegelingen doen vermoeden: de dopeling wordt vernoemd naar Fabricius de Somme, heer van Somme, die als peter bij de doopvont staat, een vriend van de vader en evenals deze een hoge ambtenaar van de grafelijkheid. De meter is Catherine de Spiennes geboren De Soudan, een zusje van moeder Jacqueline.

Al in vroeger eeuwen werden enkele *sieurs* de Bassecourt geroepen aan het hof van de Henegouwse graven, die sinds de laatste jaren van de 13^e eeuw ook graven van Holland en Zeeland zijn. *Fabrice*’s als eerste vermelde voorvader Jehan de Bassecourt *sieur de Roelt* was een vazal van de graaf van Oostervant (*Ostrevant*), die zelf weer leenman was van Jan van Avesnes (*Jean d’Avesnes*), echtgenoot van Aleid van Holland. In de 15^e eeuw bracht het geslacht De Bassecourt ridders voort die

zich hebben onderscheiden op het slagveld. Enkelen sneuvelen in Bourgondische dienst tegen de Fransen. De familie telde in de 16^e eeuw vaandrags en officieren in de legers van keizer Karel V. Pierre de Bassecourt, heer van Farillon en St. Fleury, bracht het tot luitenant-generaal en commandant van een regiment lichte ruitery in keizerlijke dienst. Na de troonafstand van de keizer in 1555 diende hij Karels zoon, Zijne Katholieke Majesteit Filips II, koning van Spanje en vorst in de Zeventien Nederlanden. De broers Pierre jr. en Charles de Bassecourt uit het graafschap Artesië (Artois), achterneven van Fabrice, werden in de Spaanse adelstand verheven bij brief van koning Filips II, door hem getekend en gedateerd Lissabon november 1581. De verheffing werd voor de Nederlanden bekrachtigd op 12 augustus 1583. Genoemde Pierre de Bassecourt jr. had zich als militair onderscheiden bij de herovering van Mons in 1572 door Fadrique Alvarez de Toledo, hertog van Huesca (in onze geschiedenisboeken genoemd Don Frederik), de oudste zoon van de hertog van Alva.

Oncle Claude, de oudste broer van Fabrice's vader, diende evenals zijn Atrechtse oomzeggers bij de Spaanse ruitery. In 1578, het geboortjaar van neefje Fabrice, werd deze luitenant Claude de Bassecourt bevorderd tot ritmeester. Hij mocht (of moest?) zijn eigen paard meebrengen naar het regiment. Een achterneef Jean de Bassecourt, écuyer, ook al ritmeester maar in Oostenrijkse dienst, sneuvelde op jonge leeftijd in Hongarije tegen de Turken. Bij het beleg van Antwerpen in 1585 onder bevel van Alexander Farnese, hertog van Parma, kwam een andere capitaine Claude de Bassecourt om het leven, bij de verdediging van de *estacade flottante* (de Schelde-afsluiting) tegen de laatste uitval van de ingesloten

Antwerpenaren. Diens broer Jean-Baptiste de Bassecourt sneuvelde voor Antwerpen als commandant van een eskadron Spaanse kurassiers in de strijd om de Kouwensteinse dijk, een verschrikkelijk gevecht van man tegen man op deze smalle waterkering met links en rechts de golven. Antwerpse verdedigers die te water raakten, konden het er levend vanaf brengen mits ze goede zwemmers waren, maar een Spaans kuras trok de drager ervan kansloos de diepte in.

Fabrice was toen nog een schooljongen in het veilige Bergen. Hij zal vast wel trots geweest zijn op de gesneuvelde helden in zijn familie.

Sommige leden van het geslacht Bassecourt volgden vreedzamer loopbanen zoals ambachtsheren van Bois-Bernard of van Monchy-au-Bois in Artesië (nu het Franse Département Nord) of bekleedden stedelijke ambten. Zo was wéér een andere Claude de Bassecourt, oudoom van Fabrice, lid van de vroedschap van Atrecht (Arras), maar aanvaardde hij als gewezen militair toch een benoeming tot kapitein van de stadswacht toen de oorlogsdruk dat nodig maakte.

De rivieren die deze streken doorsnijden zoals de Schelde, Leie, Hene, Trouille, Scarpe, Samber en Dender treden vaak buiten hun oevers. Hoogwaterbeheersing is in de bovenstroomse gebieden dan ook een belangrijke taak van de landsheren en de door hen aangestelde dijkgraven. Hun kennis deelden zij met andere gewesten: *engénieur de guerre* Jacques de Bassecourt was in 1588 betrokken bij het herstel van de Scheldedam van Antwerpen na de capitulatie van de stad.

Ook bekleedden leden van Fabrice's voorgeslacht justitiële functies: Fabrice's grootvader Robert de Bassecourt, heer van Fouquevillers, was baljuw van Orchies in Waals Vlaanderen. Hoewel dat ambt in principe niet erfelijk is, hebben minstens vijf andere familieleden het vervuld onder wie Fabrice's eerdergenoemde oom Claude, de ritmeester in Spaanse dienst, nadat hij door een Hollandse musketkogel in zijn bovenbeen ongeschikt was geraakt voor de krijgsdienst. Culturele bezigheden schuwt de familie niet: een volle neef van Fabrice was dichter. Deze Claude de Bassecourt – Claude, Jacques en Jean zijn de vaakst voorkomende voornamen in de familie – is uit zijn geboortestad Mons verhuisd naar Dowaai in Vlaanderen (*Dovay*, nu *Douai* in Frankrijk), om daar letteren te studeren. Hij dicht er vrome verzen in het Frans, al schijnt hij als jongeman scrabreuze volksliedjes en aperte schunnigheden vertaald te hebben uit het Italiaans, als men de Dominicanen mag geloven die deze op papier bedreven jeugdzonden aan de vlammen hebben prijsgegeven.³

De meeste meisjes De Bassecourt trouwden uit liefde met edellieden of stadsbestuurders. Als de liefde niet vanzelf kwam, werden zij uitgehuwelijkt. Onhuwbare dochters en weduwen in deze vrome familie vonden hun bestemming in het klooster. Behalve de doopnaam van een meisje, bij aangetrouwden soms vermelding van vaders achternaam en bij de nonnen *sœur dévote*, is over de dames helaas

niets opgetekend. Hun aardse bestaan is slechts vereeuwigd in mooi gekleurde ovale wapenschildjes op genealogische staten van perkament. Een teken des tijds, met als gevolg dat de eerste tien generaties vrouwelijke Bassecourts helaas buiten beschouwing moeten blijven.

Er is niets bekend over Fabrice's vroege jeugd. Wel is duidelijk dat zijn levensloop geheel anders is gegaan dan van hem verwacht mocht worden gezien zijn afkomst en omgeving

II

STUDIE EN PRIESTERSCHAP. AAN HET BRUSSELSE HOF

Fabrice de Bassecourt schreef zich op jonge leeftijd in als student aan de aloude universiteit van Leuven. Het zijn de laatste jaren van de zestiende eeuw. Vader Jehan was toen al overleden en Fabrice was moeders oogappel en trots. In zijn eerste twee studiejaar volgt hij het curriculum van de zeven vrije kunsten, met bijzondere aandacht voor *grammatica*, *dialectica* en *rhetorica*. Deze drie vakken gelden als vooropleiding voor de drie *superiora* of hogere studies. Dit zijn de studies in de beide rechten (kerkelijk en wereldlijk recht), de wijsbegeerte (*philosophia*) en de godgeleerdheid (*theologia*). Een student in de vrije kunsten, de *artes liberales*, mag zijn studie afronden met het behalen van de meestergraad, om dan de universiteit te verlaten voor de kille maatschappij. Als tweede mogelijkheid kan hij ervoor kiezen om als jonge meester nog twee of drie jaar dóór te studeren in een van de hogere studies. Een derde mogelijkheid is: in het laatste semester van de vrije-kunsten studie een begin maken met een of meer hogere studies, en daarna in één keer afstuderen. De keuze is niet helemaal vrij, doordat zij mede bepaald wordt door de eerdere studieresultaten van de student en de portemonnee van zijn ouders of misschien van een suikertante. Al op zeer jonge leeftijd, vanaf zijn 11e verjaardag, kan een studentje worden ingeschreven. De meesten beginnen wanneer zij 15 à 16 jaar oud zijn. Sommige jongens studeren met een beurs die zij op school gewonnen hebben, gefinancierd door instellingen van religieuze aard of door stichtingen uit legaten van overledenen die zó hun zieleheil hebben gekocht.

Fabrice kiest voor een gecombineerde studie. Zijn belangstelling voor de theologie wint het al gauw van zijn interesse in de wijsbegeerte. Theologie wordt dus het keuzevak van de ijverige student. In januari 1600, de eerste maand van de nieuwe eeuw, legt Fabrice met goed gevolg de reeks verplichte examens af

waarmee hij zijn academische vorming als afgesloten mag beschouwen. Hij is dan 21 jaar oud, meerderjarig, en zich bewust van de kracht van zijn geloofsovertuiging die hij als een roeping ervaart. Meteen na zijn afstuderen wordt Fabrice priester gewijd in de *Cambrésis*, het diocees van Kamerijk (*Cambrai*, tegenwoordig Noord-Frankrijk).

Le Cambrésis is een eeuwenlang betwist grensgebied dat in 1595 door de Spaanse krijgsmacht werd heroverd op de Franse koning en toen weer bij de Habsburgse Nederlanden is gevoegd. De aartsbisschop werd in zijn macht hersteld. Het diocees van de aartsbisschop omvat vanouds mede het graafschap Henegouwen, dat – anders dan Kamerijk – onbetwist tot de Nederlanden behoort. Het wegvallen van de staatsgrens dwars door zijn diocees stelt de aartsbisschop nu in staat zijn jurisdictie in het graafschap Henegouwen waar te maken. Hij neemt de Leuvense alumni uit Henegouwen onder zijn hoede en beschermt hen tegen de uiterst doctrinaire invloed van zijn Mechelse ambtgenoot.

Het is niet zeker wat Fabrice gedaan heeft in de eerste maanden na zijn priesterwijding. Dat hij in een klooster is ingetreden, zoals door latere tegenstanders werd beweerd, is beslist onwaar. Als hij al aan een novituaat is begonnen, heeft hij dat niet afgemaakt. In het najaar van 1600 duikt Fabrice namelijk op in Brussel, waar hij indruk maakt door zijn gave van het woord. Hij mag preken aan het hof van de aartshertogen Albrecht en Isabella, vorsten in de Nederlanden sinds de dood van de Spaanse koning Filips II, Isabella's vader, in 1598.

De uitnodiging door het aartshertogelijke hof was natuurlijk een grote eer voor zo'n jonge priester. Fabrice de Bassecourt wordt er op slag door bekend, maar zijn komst naar het hof wekt ook de nodige afgunst in kerkelijke kringen. Hij wordt beticht van ketterij naar aanleiding van een preek in de Brusselse hofkapel over Mattheüs 16:18, Jezus' aanwijzing van Simon Petrus als hoeksteen van de Kerk. Bassecourt had daarbij de kerkvader Augustinus geciteerd met een exegese die – als men wil – kan worden opgevat als kritisch commentaar op het pausdom. Ondanks de onverdachte bron werd dit de jeugdige geestelijke kwalijk genomen door de jezuïeten, de hoeders van het geloof en het geweten. De orde was nog relatief jong en haar leden moesten zich waarmaken. Verontrust door het feit dat het hof toegankelijk is voor dubieuze godsdienstige denkbeelden, beraden de jezuïeten zich op passende maatregelen. Het vorstenpaar kon maar beter afgeschermd worden. De werken van heilige Augustinus moet men met de nodige reserves lezen. Gevaarlijke wijsheid staat er in, die niet door onervaren jonge priesters geïnterpreteerd mag worden ten overstaan van leken. De jezuïeten doen daarom aangifte bij de kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, in wiens diocees het Brusselse hof ressorteert. Hij laat zijn rechtsgeleerde en theologische adviseurs een juridisch vooronderzoek doen in deze uiterst delicate

Aartshertogen Albrecht en Isabella, vorsten in de Nederlanden

kwestie. Er is een historisch precedent: de overgrootmoeder van zowel Isabella als Albrecht is Johanna van Aragon, echtgenote van Filips de Schone, hertog van Bourgondië (in Spanje koning Filips I van Castilië). Als jonge moeder in Gent was zij al eens beticht van reformatorische neigingen. Een schandaal kon toen op het nippertje worden voorkomen. Kerk en dynastie werden gered. Het kwam haar in Spanje op de bijnaam “Juana la Loca” te staan, Johanna de Waanzinnige.⁴

Deze gebeurtenissen speelden een eeuw geleden en de betreffende jurisprudentie was goed opgeborgen in het ontoegankelijke koninklijke archief van het verre Spanje. De collectieve herinnering was echter gebleven en vormde een schrikbeeld bij de kerkelijke inquisiteurs. Koste wat kost moest nu, na bijna honderd jaar, voorkomen worden dat Johanna’s nakomelingen Albrecht en Isabella alsnog sympathie zouden tonen met de ketterij en zodoende Kerk en Staat aan het wankelen zouden brengen. De inquisiteurs wijzen er ook nog op dat Albrechts vader, keizer Maximiliaan II, in zijn jonge jaren een tijdje gouverneur in Spanje was geweest en toen ook al verderfelijke lutherse neigingen had vertoond. Bovendien hechtte Maximiliaan meer belang aan de bloedlijnen van zijn cavaleriepaarden dan aan de *limpieza de sangre* van de hoge ambtsdragers, wier bloed van vreemde smetten vrij moest zijn. Zelfs had hij – als het ware naar voorbeeld van Henri IV van Frankrijk, maar dan omgekeerd – de Duitse vorsten

beloofd de leer van Luther te zullen omhelzen op voorwaarde dat ze hem tot keizer zouden kiezen. Die waren daar wijselijk niet op ingegaan en achteraf bleek het onnodig. Ook als keizer bleef Maximiliaan naar het oordeel van de Kerk nogal slap in geloofszaken. In zijn hoedanigheid van Oostenrijks vorst had hij zelfs vrede gesloten met de ongelovige Turken!

De kardinaal gaat in de zaak tegen Fabrice de Bassecourt behoedzaam te werk. Hij moet rekening houden met alle mogelijke repercussies, gezien de goede naam die de verdachte geestelijke geniet aan het Brusselse hof. De kool en de geit, of eerbiediger geformuleerd: de Kerk en het Huis Habsburg, moeten worden gespaard.

Het onderzoek vordert gestaag maar wordt strikt vertrouwelijk gehouden. Alle voor- en nadelen van een eventuele vervolging zijn nu op een rijtje gezet. Er wordt gewikt en gewogen. Dan valt het besluit: het inquisitieproces moet worden doorgezet. De jonge priester wordt in hechtenis genomen en voor een geheime zitting van de kerkelijke rechtbank gedaagd.

Fabricius Bassus Curtius montanus presbyter (= van Bergen, priester) wordt schuldig verklaard en veroordeeld. De tijd van de brandstapels is voorbij en Fabrice komt er genadig af, misschien wel in letterlijke zin, want de Brusselaars fluis- teren over protectie door de aartshertogen.

Het vonnis luidt: verbanning uit de Nederlanden en verbeurdverklaring van zijn aardse goederen.

III

FRANKRIJK

Fabrice moet helemaal opnieuw beginnen, ver weg in Frankrijk, als pastoor in Orléans. Hij zal er de plaatselijke parochie St. Germain bedienen. Deemoedig en plichtsgetrouw begint hij aan zijn taak. In de avonduren leest hij eenzaam zijn brevier. Soms bladert hij door een stapeltje vrome handschriften die de vorige pastoor onder het smalle bed heeft laten liggen. Al lezend begint de jonge priester te twijfelen aan de traditionele Roomse denkbeelden over het vagevuur, de hel, en hoe de zondige mens zich kan redden uit de klauwen van de duivel. Hij bekijkt de fraai ingekleurde plaatjes nog eens goed. De duivel heeft inderdaad klauwen aan de handen, maar van onderen heeft hij bokkepoten. Een misbaksel van de schepping of een wonder van de evolutie? Vermoeid sukkelt de pastoor in slaap... Met een schok wordt hij wakker uit een boze droom. Er is helemaal geen vagevuur! roept hij uit in het nachtelijk duister. En de duivel zit van binnen!

Na de ochtendmis en de dagelijkse bezigheden volgt het Vesper. De pastoor eet zijn avondbrood en pakt maar weer een boek. De laatste gebeden van de dag, de Completen, schieten er bij in. Nachten achtereen blijft Fabrice lezen bij het schaarse licht van een walmende lantaren. Stuk voor stuk onderzoekt hij de dogmata van de Kerk van Rome. Hij vergelijkt deze nauwkeurig met de leerstellingen die hij tegenkomt in alle reformatorische geschriften waar hij maar de hand op kan leggen. De koster van zijn kerk wil voor een paar zilverlingen wel naar de boekenstalletjes aan de Loire-kade, waar van alles verkrijgbaar is onder de toonbank. Tot Fabrice's toenemende ontsteltenis moet hij telkens weer het ongelijk van Rome constateren.

In de stad ontmoet hij gereformeerden, voor Fabrice tot dusver een onbekende soort. Zij stoppen hem nóg meer boeken toe, nu van een serieuzer theologisch gehalte. Hij verdiept zich in de calvinistische literatuur. Zelfs weet hij de hand te leggen op een beduimd exemplaar van Calvijns *Institutiones*.

Dan gaat de twijfelende pastoor in het geheim op onderzoek uit. Vermomd met baard en snor en in een wereldse kuitbroek woont hij een gereformeerde